

**СУРХОНДАРЁ ВИЛОЯТИДА БОҒДОРЧИЛИК
ТАРМОҚЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА СУВ РЕСУРСЛАРИДАН
УНУМЛИ ФОЙДАЛАНИШ МАСАЛАЛАРИ**

Чориев Абдиқайим Қодирович - Термиз Давлат университети география
кафедраси катта ўқитувчиси.

Аннотация. Ушбу мақолада арид иқлимли минтақада жойлашган Сурхондарё вилояти географик ўрни, иқлим исиши шароитида сув ресурсларидан унумли фойдаланиш, томчилатиб суғориш усулида боғдорчилик ва субтропик мевачиликни ривожлантириш, ноанъанавий экин турлари бўлган зайтун, топинамбур, стивея каби ўсимликларни районлаштириш ҳамда етиштирилган меваларни қайта ишлаш ва уни ташқи бозорга чиқариш масалалари ёритилган.

Калит сўзлар. арид минтақа, сув ресурслари, томчилатиб суғориш, боғдорчилик, субтропик мевачилик, қишлоқ хўжалиги, қайта ишлаш.

Аннотация. В данной статье освещены вопросы географического места Сурхандарьинской области, расположенной в аридном регионе, эффективного использования водных ресурсов в условиях потепления климата, развития садоводства и субтропического плодородства путём капельного орошения и районирования таких посевных видов растений как олива, топинамбур, стивея, а так же переработки и реализации на внешнем рынке выращенного урожая.

Ключевые слова. Аридный регион, водные ресурсы, капельное орошение, садоводство, субтропическое плодородство, сельское хозяйство, переработка.

**ISSUES OF EFFICIENT USE OF WATER RESOURCES IN THE
DEVELOPMENT OF HORTICULTURE SECTORS IN THE
SURKHANDARYA REGION**

Choriev Abdikayim Qodirovich – Senior Lecturer, Department of Geography,
Termez State University.

Abstract. In this article, the geographic location of Surkhondarya region, which is located in an arid climate region, the efficient use of water resources in conditions of climate warming, the development of horticulture and subtropical fruit growing by drip irrigation, the zoning of non-traditional crops such as olives, artichokes, stevia, and the processing of grown fruits and their export to the foreign market. issues are covered.

Keywords. arid region, water resources, drip irrigation, gardening, subtropical fruit growing, agriculture, processing.

Кириш. Арид иқлимли минтақада жойлашган Сурхондарё вилояти Ўзбекистоннинг энг жанубий маъмурий ҳудудий бирлиги бўлиб, мамлакатимизда тутган жанубий географик ўрни, мураккаб кўринишли орографик хусусиятлари, қурғоқчил (экстемал) иқлимий шароити, сув ресурслари билан кам таъминланганлиги, аҳолиси ва унинг табиий ўсишининг республикамиздаги ўртача кўрсаткичдан юқори эканлиги, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида обикор деҳқончиликнинг устунлиги ҳозирги иқлим исиши шароитида сув ресурсларидан унумли фойдаланишни ва қурғоқчиликка чидамли, сувни кам талаб қилувчи қишлоқ хўжалиги экинларини экишни долзарб масала қилиб қўйган.

Сурхондарё вилоятининг табиий –иқлим шароити турли хил мева маҳсулотларини етиштириш учун жуда қулай. Минтақада машҳур Сурхон мевалари, айниқса доврўғи етти иқлимга машҳур Шеробод анорлари, ширин-шакар шафтолилари, анжир, беҳи каби дарахтлари ҳақиқатдан ҳам сувни кам талаб қилиши ва иссиқ иқлимга чидамли экинлигини ҳисобга олиб ушбу тармоқни ривожлантиришда мавжуд имкониятлардан унумли фойдаланишга алоҳида эътибор қаратиш зарур[1].

Мақсад ва вазифалар. Иқлим исиши шароитида арид минтақада жойлашган Сурхондарё вилоятида боғдорчиликни янада ривожлантириш учун қуйидаги ишларни амалга ошириш лозим деб ҳисоблаймиз. Ҳозирги пайтда вилоятнинг шимолий ва шимоли-ғарбий ҳудудидаги туманларда “тоифи” навли узум ва анор етиштириб, уни четга чиқариб сотиш яхши

самара бермоқда. Таъкидлаш жоизки, бу соҳада етарлича фойдаланилмай ётган катта имкониятлар мавжуд. Бойсун туманида янги ўзлаштириш мумкин бўлган ерлардан 3700 гектар худудни узумзор ва анорзорлар барпо этиш учун деҳқон хўжаликлари ва алоҳида ихтисослаштирилган фермер хўжаликларига тендер асосида узок муддатли фойдаланишга бериш мумкин. Худди шундай имкониятлар Узун ва Сариосиё туманларида ҳам мавжуд. Бу эса вилоятда анор ва узум етиштириш ҳажмини ошириш, сифатини яхшилаш ва экспортини кўпайтириш имконини беради.[2]

Вилоятнинг тоғолди ва адирли худудларида, хусусан Бойсун, Сариосиё, Узун туманларида терраса усулини қўллаб боғ қилиш – бу соҳада ҳозирда етарлича фойдаланилмаётган имкониятлардан ҳисобланади. Сув таъминоти нисбатан муаммоли бўлган ушбу худудлардаги янги барпо этиладиган боғларда томчилатиб суғориш тизимини йўлга қўйиш мумкин.

Бойсун ва Олтинсой туманларида кўп миқдорда етиштириладиган узум ҳосилини экспорт қилиш билан бирга, уни қайта ишлаш имконияти ҳам мавжуд. Бойсун шаҳрида илгари фаолият кўрсатган вино заводи қувватлари фойдаланилмасдан ётибди. Бу ерда илгари ҳар йили 3000 тонна узумга дастлабки ишлов берилиб, сўнгра қайта ишлаш учун Денов ароқ завоидига топширилган. Эндиликда туман худудида етиштирилаётган узум ҳосилининг бир қисмини мазкур корхонада қайта ишлашни йўлга қўйиш мумкин. [3]

Сариосиё, Узун, Термиз ва Шеробод туманларида боғдорчилик соҳасида аҳоли малакаси ва кўникмасини ҳисобга олиб, кам ҳосил берадиган анъанавий экин турлари ўрнида олма, нок, беҳи, анор анжир, ёнғоқ каби мевали боғларни томчилатиб суғориш усулида барпо этиш мақсадга мувофиқдир.

Минтақада етиштирилган мева маҳсулотлари хуштаъм, мазали ва экологик тоза бўлишига қарамасдан, қимматбаҳо маҳсулотнинг катта қисми қайта ишланмасдан қолмоқда. Ҳосилни йиғиб-териб олиш мавсумида сақлаш ва қадоқлаш имкониятининг чекланганлиги туфайли катта миқдордаги маҳсулот ички бозорга олиб чиқилмоқда.

Мутахассисларнинг ҳисоб-китобларига кўра бозорда маҳсулотнинг ортиқчалиги, сақлаш ва қадоқлаш ишларининг яхши йўлга қўйилмаганлиги туфайли етиштирилган маҳсулотнинг $\frac{1}{4}$ қисмидан кўпроғи нест-нобуд бўлади[6].

Юқори ҳосилдор боғларни барпо этиш учун маҳаллий шароитга мос бўлган навларни танлаб олиш зарур. Бунда навларнинг нафақат биологик хусусиятлари, шу билан бирга уларнинг иқтисодий самарадорлиги ҳам ҳисобга олиниши лозим. Бунда айниқса паст бўйли мевали дарахтларни (масалан, палмет нави) жойлаштиришга алоҳида эътибор қаратилиши лозим.

Сурхондарё вилоятида субтропик экинларни ўстириш учун етарли бўлган ҳарорат йиғиндиси, тупроқ таркиби мавжуд. Бундай экинларни етиштириш бўйича минтақада тўпланган катта ижобий тажриба самара келтириши мумкин.

Мамлакатимизда қишлоқ хўжалигида сарфланадиган сув, умумий сувнинг 92 % ини ташкил қилади. Ҳозирги кунда асосий вазифа сув кам талаб қиладиган экинларни етиштириш ва сувни тежаш ҳисобланади. Табиатни муҳофаза қилиш Давлат қўмитаси маълумотларига кўра, яқин йилларда юртимизда ҳавонинг исиши натижасида экинларнинг суғориш меъёри тахминан 10% га ошади. Республикада иқлим ўзгариши туфайли суғориладиган ерларда буғланиш 10-15% га ошади ёки шунча миқдордаги сувнинг беҳудага йўқолишига олиб келади. Чучук сувларнинг камайиб бориши суғориладиган майдонларнинг камайиши, шўрланиши ва тупроқ таназзулига олиб келади[4]. Субтропик ўсимликлар эса кўпгина бир йиллик ўсимликларга қараганда сувни кам талаб қилишини эътиборга олиб, уларни унумдорлиги паст, шўрланган Сурхондарё худудида кўп учрайдиган қумоқ тупроқларда экиб ҳосил олиш мумкин. Ушбу экинларга писта, бодом, ёнғоқ, зайтун ва бошқаларни мисол қилиш мумкин. Бу ўсимликлар биологиясига кўра мутлоқо тупроқ танламайди, ниҳоллар 5-6 йилдан кейин сувни жуда кам талаб қилади. Ушбу ўсимлик унумдорлиги паст, тошли майдонларда, шунингдек, тоғолди минтақалари ва адирларда ҳам экилиши мумкин. Ҳисоб-

китоблар вилоятда мевали боғларни кўпайтиришнинг иқтисодий самарадорлиги юқори эканлигини кўрсатмоқда. Агар субтропик мевалар экспорт қилинса, олинадиган фойда миқдори яна икки мартагача ошиши мумкин.

Хулоса. Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, вилоят халқ хўжалигида қишлоқ хўжалиги етакчи тармоқ бўлиб, қишлоқ хўжалигида эса мевачилик соҳаси, айниқса субтропик мевачилик тоғ ва тоғолди худудларида анча ривожланган. Ушбу тармоқни илмий ва амалий жиҳатдан тўғри ривожлантирилиши минтақа аҳолисининг ва саноатнинг хом ашёга бўлган эҳтиёжини қондиришга хизмат қилади. Вилоятда ушбу тармоқни ривожлантириш салоҳиятидан, ҳамда аҳолининг ушбу маҳсулотларга бўлган талаби, ташқи бозорга маҳсулотлар чиқариш истиқболларидан келиб чиқиб, ҳар бир туман бўйича ушбу тармоқни ривожлантиришнинг устувор йўналишларини белгилаб олиш ҳамда иқлим ўзгаришини ҳисобга олиб қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида сувдан унумли фойдаланишнинг замонавий усулларида фойдаланиш зарур.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. Тошкент, “Ўзбекистон”, 2016, 54 б.
2. Содиқов А.М, Илмий раҳбарлигида. Сурхондарё вилоятини ижтимоий – иқтисодий ривожлантириш стратегияси. Тошкент, 2013, 244 б.
3. Рўзиев А, Мирзаев Ш, Бароталиев У. Сурхондарё сув омборлари ва агросаноат мажмуини ривожлантириш масалалари. Тошкент, 1997, 113 б.
4. Проблемы охраны водных ресурсов и окружающей среды. Сборник докладов. Ташкент, «Фан» 2000, 192 ст.
5. Қаюмов А, Пардаев Ғ, Исломов И. Иқтисодий ва ижтимоий география. (Ўрта Осиё Иқтисодий ва ижтимоий географияси). Тошкент, 2007, 180 б.